

Posudek vedoucího práce

Eliška HOPPEOVÁ

Etika ctností ve výuce na konkrétní základní škole

Katedra učitelství, HTF UK

Práce Elišky Hoppeové se zabývá výchovou ke ctnostem na základní škole Parentes. Autorka po stručném úvodu (s. 9) definuje klíčové pojmy (etika ctností, ctnost a etika, s. 10-13). Dále popisuje fungování školy (s. 14-18) a zmiňuje některé informace o organizaci Opus Dei a o jejím zakladateli, Josemaríovi Escrivá, z jehož přístupu k výchově škola vychází (s. 19-24). Posléze se zabývá koncepcí etické výchovy na škole a svou zkušeností s její výukou, především v rámci předmětu etika (s. 24-30). Jádrem práce představuje empirická část, věnovaná kvalitativnímu výzkumu, v němž autorka pomocí rozhovorů a jejich analýzy zjišťovala pohled čtyř bývalých a současných žáků na etickou výchovu v prostředí ZŠ Parentes. V empirické části autorka nejprve popisuje své cíle, metodu a postup (s. 31-33). Posléze uvádí přepisy jednotlivých rozhovorů a jejich stručné interpretace (s. 33-43). Před koncem pak rozhovory vyhodnocuje (s. 44-46) a formuluje shrnující závěr (s. 47).

Práce má podle mého názoru některé významné klady:

Domnívám se především, že je obsah autorčiných rozhovorů věcně zajímavý a poskytuje poměrně hluboký vhled do zkušenosti dotazovaných žáků. Lze si také představit, že by některé poznatky z autorčina kvalitativního výzkumu mohly být využity k formulování vstupních hypotéz pro rozsáhlejší studii kvantitativního charakteru. Opakovaně se např. v rozhovorech objevuje motiv, že se dotazovaným jevila výuka etika přínosnější a zajímavější v prvních letech studia než později. Lze uvažovat o tom, zda tento jev nezpůsobila nedostatečná pokročilejší reflexe konkrétních obsahů jednotlivých ctností ve vyšších ročnících, např. na základě textů z oblasti normativní či aplikované etiky nebo rozboru náročnějších životních situací či uměleckých děl. Z takové reflexe by, domnívám se, mohlo také vycházet pokročilejší a samostatnější rozvíjení jednotlivých ctností či komplexního ctnostného charakteru v jednání žáků. Pro koncepční úvahy o vhodné podobě etické výchovy v prostředí českého školství by bylo žádoucí ověřit, zda se podobný postoj k etické výchově jako u dotazovaných objevuje i na jiných školách a zda jej lze, např. za využití vhodně zvolených odborných nebo uměleckých textů, zmírňovat či odstraňovat.

Oceňuji rovněž přesvědčivé zdůvodnění výběru metody (s. 31) nebo srozumitelný popis systému školy Parentes a zapojení výsledků autorčiných rozhovorů do jeho komentování (viz např.: „Na prvním stupni hodnocení vyplňují dětem rodiče, zvláště maminka a zvláště tatínek [...]. Správným dodržováním této metody je naplňován princip spolupráce rodičů a školy. Z mého výzkumu vyplynulo, že většina respondentů na tom s rodiči v mladším věku opravdu pracovala.“ (s. 26)). Oceňuji také autorčiny jasné a srozumitelné formulace nebo to, jak přehledně shrnuje myšlenky Víctora Garcíi Hoze (s. 21-22). Chválím rovněž využití některých zdrojů, které svou úrovní odpovídají absolventské práci na vysoké škole (jde např. o texty Jakuba Jirsy nebo Rosalind Hursthouseové a Glenu Pettigrove).

Práce však bohužel zároveň trpí četnými nedostatky, z nichž některé se mi jeví závažné. Poznamenávám v této souvislosti, že by mnoho z nich šlo poměrně snadno odstranit, pokud bych měl možnost okomentovat alespoň jednu předběžnou verzi práce – nebo alespoň jeho části – před finálním odevzdáním. O poskytnutí předběžné verze jsem autorku také opakovaně žádal. Bohužel mi ji však neposkytla, z podstatné části zřejmě ze zdravotních důvodů.

Nedostatky práce lze rozdělit do dvou kategorií: formální a obsahové.

Pokud jde o formální nedostatky, v textu se objevují gramatické chyby, zejména často chybí čárky (např.: „V kapitole o sebepojetí autor zmiňuje rozdíl mezi člověkem, který mluví jistě a souvisle[,] a druhým člověkem, který se vyjadřuje nerozhodně a váhavě.“ (s. 21)). Především však autorka v teoretické části opakovaně nevhodně nakládá se svými zdroji. Ve většině případů na ně sice odkazuje, odkazy ale nejsou vždy úplné (např. u rozhovoru z webu mujrozhlas.cz na s. 12 chybí

podstatná informace o tom, s kým byl rozhovor veden, kdo tedy pronesl v práci parafrázovaná tvrzení). Na některých místech také nejsou zdroje uváděny dostatečně jasně a přesně (např. zdroj použitý ve 2. odstavci na s. 14 je uveden až o několik odstavců níže). Některé použité zdroje také svou povahou neodpovídají absolventské práci na VŠ (jde např. o slovník abz.cz). V textu se rovněž objevují nepatřičně dlouhé doslovné citace (např. stránková citace na přelomu stran 19 a 20). Především je však nevhodné, že rozsáhlé pasáže textu, které autorka předkládá jako parafráze, jen kosmeticky upravují formulace z použitých zdrojů. Platí to především o kapitolách věnovaných ZŠ Parentes (s. 15-18) nebo zakladateli Opus Dei a této organizaci samotné (s. 19-20 a s. 23-34). Na straně 15 např. autorka píše: „„Rodiče jsou prvními a těmi nejdůležitějšími zprostředkovateli vzdělání a mají nejen právo, ale také povinnost ho svým dětem poskytnout.“ Zdrojový text z internetové stránky ZŠ Parentes zní: „Rodiče jsou pro děti prvními a nejdůležitějšími zprostředkovateli vzdělání a mají nezanedbatelné právo a povinnost svoje děti vzdělávat.“¹ Pasáž v práci tedy obsahuje nepřiznanou doslovnou citaci („prvními a [...] nejdůležitějšími zprostředkovali vzdělání“). Předložení pasáže jako parafráze zároveň klamně vyvolává dojem, že byl autorčin podíl na vzniku textu větší, než jaký byl ve skutečnosti, a zčásti zakrývá skutečnost, že většina teoretické části jen pasivně přebírá informace z jiných zdrojů. Podobných pasáží lze bohužel v práci nalézt poměrně velké množství. V některých případech jsou navíc doslovné citace zcela nepřiznané. Jde např. o tyto věty: „Často z Říma cestoval do mnoha evropských zemí, při jedné příležitosti i do Mexika, aby podnítl šíření Opus Dei do těchto míst. V letech 1974 a 1975 podnikl dvě dlouhé cesty do řady zemí Latinské Ameriky, kde se setkal s mnoha lidmi, se kterými mluvil o křesťanském povolání ke svatosti.“ (s. 20) Identický text lze nalézt na internetu, např. na Wikipedii: „Často z Říma cestoval do mnoha evropských zemí, při jedné příležitosti i do Mexika, aby podnítl šíření Opus Dei do těchto míst. V letech 1974 a 1975 podnikl dvě dlouhé cesty do řady zemí Latinské Ameriky, kde se setkal s mnoha lidmi, se kterými mluvil o křesťanském povolání ke svatosti.“² Jiným příkladem pro formulaci, kterou autorka přebírá odjinud, aniž by to přiznávala, je následující věta: „Tento vzdělávací program si zakládá na aktivní spolupráci rodiny a školy při výchově dětí a nabízí nadstandardní vzdělání zahrnující etické a duchovní aspekty života v současné společnosti.“ (s. 15) Významnou část tvrzení lze nalézt v doslovné podobě na internetu: „Škola je inspirována celosvětově osvědčeným vzdělávacím programem, který se zakládá na aktivní spolupráci rodiny a školy při výchově dětí, a nabízí nadstandardní vzdělání zahrnující etické a duchovní aspekty života v současné společnosti.“³

Pokud jde o nedostatky obsahového rázu, první a zřejmě nejdůležitější souvisí s výše uvedenými nedostatky formálními: Autorský vklad v teoretické části textu mohl a měl být výrazně větší. Nabízelo se mj. výslovně provazovat jednotlivé složky, např. srovnávat to, co uvádí kapitoly věnované etice ctností, s tím, jak autorka charakterizuje výchovný systém Josemaríi Escrivá nebo koncepci a praxi etické výchovy na ZŠ Parentes. Autorka se rovněž mohla pokusit o hlubší promyšlení tematizované odborné literatury (např. textu Jakuba Jirsy či hesla ze Stanford Encyclopedia of Philosophy). Bylo by to podle mého názoru smysluplnější než pasivně přebírat rozsáhlé faktické informace o Opus Dei nebo životopis Josemaríi Escrivá. (V souvislosti s ním autorka píše: „Kapitola o svatém Josemaríovi je zde proto, aby objasnila původ vzdělávacího konceptu Základní školy Parentes. Ta se myšlenkami tohoto muže inspirovala.“ (s. 21) Žádoucí by se mi nicméně jevílo uvádět pouze takové informace, které mají ke vzdělávací koncepci školy přímý vztah a tuto skutečnost průběžně dokládat.)

Vhodné by rovněž bylo výrazněji propojit teoretické složky textu a vlastní výzkum, např. uplatnit znalosti teorie při interpretaci obsahu rozhovorů. V čem např. odpovídá etická výchova na ZŠ Parentes etice ctností, jak o ní píše Jakub Jirsa či hovoří Kamila Pacovská? V čem nikoliv? V čem uplatňuje principy, o nichž píše Hoz, v čem spíše ne? Do jaké míry jde opravdu

¹ 5 pilířů našich škol – Škola Parentes. Škola Parentes – Základní škola a mateřská škola Parentes Praha [online]. [cit. 2023-01-18] Dostupné z: <https://www.parentes.cz/zakladni-skola-parentes-praha/cim-jsme-vyjimecni/5-piliru-nasich-skol/>.

² Josemaría Escrivá de Balaguer – Wikipedie. [online]. [cit. 2023-01-18] Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Josemar%C3%ADa_Escriv%C3%A1_de_Balaguer.

³ Tutoriální systém na základní škole | Flexibooks [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: https://flexibooks.cz/tutorialni-system-na-zakladni-skole/d-75978/#.Y7_55S-ZNQL.

o výchovu k etice, ve smyslu hlubší teoretické reflexe mravnosti či morálky (viz např. definice etiky na s. 12)? Bylo by, myslím, vhodné, aby se autorka k těmto otázkám vyjádřila v rámci obhajoby.

Vlastní autorčin výzkum se mi, jak uvádím výše, jeví obsahově zajímavý. I v jeho případě by nicméně textu podle mého názoru prospěla revize. Chybí mj. zdůvodnění některých úsudků, např.: „Je také vidět, že má svůj rozum a nenechá se strhnout davem ke každé hlouposti, což si myslím je částečně zásluha výchovy ke ctnostem.“ (s. 36) Nebo: „Velmi zajímavá odpověď je ta, kde říká, že koncem základní školy využívání etiky nebo ctností teprve začíná, že na střední škole se přes ctnosti rozvíjí a že ctnosti nyní aplikuje více než na základní škole.“ (s. 39) Je škoda, že se čtenář nedozví, proč si autorka myslí, že je postojová samostatnost prvního dotazovaného „částečně zásluha výchovy ke ctnostem“ nebo proč se jí druhá zmíněná odpověď jeví „velmi zajímavá“. K oběma bodům se autorka může vyjádřit během obhajoby.

Mám rovněž pochybnosti o tom, zda z obsahu rozhovorů opravdu vyplývá to, co z nich plyne podle autorky. Ta v závěru píše: „Tento výzkum tedy jasně poukazuje na pozitivní přínos výuky etiky na základních školách.“ (s. 47) Nejsem si jistý, jestli takovýto závěr opravdu lze z rozhovorů odvodit. Spíše z nich, domnívám se, plyne, že je zkušenost dotazovaných s výukou etiky dvojnásobná, že by pro ně především ve vyšších ročnících podle jejich názoru měla výuka představovat větší výzvu, intelektuální a zřejmě i morální. Také v jiných komentářích má, domnívám se, autorka sklon interpretačně posouvat výpovědi dotazovaných směrem k pozitivnějšímu hodnocení, než jak ho vyjadřovali oni sami. Píše např.: „Na první primární otázku výzkumného šetření ‚Jaká je tvoje zkušenost s etikou?‘ odpověděli všichni respondenti pozitivně.“ (s. 44) V odpovědích se ale objevují také četné kritické prvky, zejména u Matěje, jehož první odpověď zní: „Mně to přišlo úplně zbytečný.“ (s. 33) Negativní reakce se v rozhovoru s Matějem objevují i později, např. u hodnocení pracovních sešitů: „Já nevím, mě to přišlo takový, jakože hrozně jednoduchý. Tyhle jako doplňovačky a tak. Nebavilo mě to vůbec, byly to nudný věci.“ (s. 34) V autorčině interpretaci Matějovy zkušenosti se patrně projevuje její – psychologicky pochopitelná, s ohledem na cíl textu nicméně nevhodná – tendence výuku předmětu obhajovat: „Matěj si uvědomuje, že chování studentů na střední škole se mnohdy liší od jeho vlastního. Vidí okolo sebe příklady jednání, kterého by se třeba sám ani nedopustil. Reflektuje tím vlastně svoje znalosti, které získal na základní škole, a to i přesto, že nemá pocit, že výuka etiky byla pro něj konkrétně přínosem.“ (s. 45) Matěj sám ale svoji zkušenost interpretuje spíše tak, že pro něj bylo celkově přínosné vedení ke ctnostnému chování, a to i – zejména – v rodině. Viz např. jeho následující výrok: „Jako já si myslím, že to bylo přínosný, ale pro někoho, s kterým to rodiče neřešili už od mala, jako kterež to prostě věděl nebo tušil, jako že se to samozřejmě dělá, ale jako neslyšel to nikdy nějak jako nebo jako neříkali mu rodiče vyložené ať to dělá, nebo tak. A tak pro mě to bylo takový jako zbytečný, nebo ne jako zbytečný, tak viděl jsem jako že mi neříká [táta] blbosti, že to je jako fakt jako to. Ale jako věděl jsem, že to je dobře.“ (s. 35) Je nicméně spravedlivé dodat, že autorka na jiných místech Matějovy výhrady uznává: „Matěj se se svým názorem jako jediný trochu odlišuje od ostatních respondentů. A to proto, že říká, že etika je přínosná, ale spíše pro někoho, koho s tématem ctností nebo s tématem slušného chování neseznámili doma rodiče. Jemu přijde, že on s tím seznámen už byl.“ (s. 46) I tak se ale domnívám, že jsou kritické momenty z rozhovoru v hodnocení nevhodně upozaděny.

Dodávám v této souvislosti, že by podle mého názoru větší míra kritické reflexe prospěla i teoretické části práce (je např. otázka, zda je na místě v akademickém textu vycházet u Josemaríi Escrivá výhradně z čistě pochvalných zdrojů, formulovaných organizací, jež ho uctívá jako svěťce).

Jak uvádím výše, práce má některé významné klady. V první řadě přináší věcně zajímavá a důležitá zjištění. Některé nedostatky, zejména velmi nízká úroveň autorského vkladu v teoretické části práce a přebírání citací bez uvedení zdroje, se mi však jeví srovnatelně důležité.

Nemohu proto práci s čistým svědomím doporučit k obhajobě. Předběžně ji navrhuji hodnotit buď stupněm „dobře“, nebo „neprospěla“.